

A keleti gótok betelepülése Pannóniába.

Írta: ALFÖLDI ANDRÁS.

Úgy szokták mindig elbeszélni, hogy Attila halála után, fiainak viszályát kihasználva, felkelnek a gepidák vezérlete alatt a germán népek és a Nedao vizénél győzedelmet aratva lerázzák a gyűlölt hun jármot. Marathon, Poitiers, Waterloo mellé szeretik állítani e napot a német historikusok,¹ akiknek e helyütt nem jut eszébe tiltakozni a gótok történetírójának felfogása, beállítása ellen. A valóságban azonban nem ily egyszerű volt ez események folyása.

Ha a keleti gótok szerepét nézzük e kavardásban, először is le kell szögeznünk az általános felfogás ellenében azt, hogy ők *nem harcoltak a gepidákkal együtt* a hun királyfiak ellen. Könnyen meggyőződhetünk erről, ha kissé jobban megvizsgáljuk főforrásunkat, Jordanest. Mindenekelőtt azt nem szabad nála elfelednünk, hogy ő Cassiodorussal együtt (akinek a gótok történetéről írott művét kivonatolta), mindenütt a gótok dicsőségét akarja kidomborítani és nem ártallja e célból oly helyeken is szerepeltetni őket, ahol sohasem voltak.² Így kerülnek oda is, ahol a nagy hun hóditó halála után egymásra csapó népeket felsorolja.³ Azt nem olvassuk itt, hogy melyik mily párton áll, sem pontos elő számlálását nem találjuk itt a résztvevőknek; csak hatásos ellentétekre vadászó festése ez a gótok, gepidák, rúgok, suebek, hunok, alánok és herulok különféle fegyverzetének és harcmódorának. De szüksége is volt rá Cassiodorusnak, hogy ezen *mirabile spectaculum* ügyes közbeszúráásával becsempéssze gótjait, mert ott, ahol magukról a harceseményekről van szó, mindenütt csak gepidákat látunk: Ardariché a kezdeményezés érdeme (Get. 260.), sok és nehéz ütközet után ők aratják a győzelmet (Get. 262) és természetesen ők foglalják el az elűzött hunok területeit (Get. 264). Ismerve Cassiodorus-Jordanes panegirikus tendenciáját, biztosan állíthatjuk, hogy ha csak a legparányibb része is lett volna Valamernek és fivéreinek a hun járom e letörésében, 30.000 ellenség leölésében, azt bőven kiszínezve látnánk viszont a *Getica-ban*. A harcba szállt népek helyett azonban egy

¹ F. Dahn, Könige d. Germ- IP, 16.1. – Wietersheim-Dahn II, 272. 1. hasonlóképpen alkalmazkodik Jordaneshez, valamint L. Schmidt is, Gesch. d. deutschen Stämme I. (1910) 125.1.

² V. ö. Schanz-Hosius-Krüger, Gesch. d. röm. Lit. IV. 2., 96-7. 1. – Egy példát felhoztam már erre Hadtört. Közlem. 1925, értekezésemben.

³ Jord. Get. (L.) 259-264. Jellemző, h. a gótokat legelőre rakta.

másik csoportban látjuk őket viszont, amelyet Jordanes (Get. 263) így jellemez: *haec causa Ardarici regis Gepidarum felix affuit diver sis nationibus, qui Hunnorum regimini inviti famulabantur, eorumque diu maestissimos animos ad helaritatem Ubertatis votivam erexit; venientesque multi per legatos suos ad solum Romanum et a principe tunc Marciano gratissime suscepti distributas sedes, quas incoherent, acceperunt.* Ezek közé tartoznak a gótok (Get. 264): *Gothi veró cementes Gepidas Hunnorum sedes sibi defendere Hunnorumque popidum suis antiquis sedibus occupare, maluerunt a Romano regno terras petere quam cum discrimine suo invadere aliénas, accipientesque Pannoniam* etc. Ez a kategória tehát nem a szabadságharcosoké, de azt is könnyen bebizonyíthatjuk, hogy még csak olyanoké sem, akiket szent örömmel tölt el állítólagos felszabadulásuk. Feltűnik t. i. először is, hogy *miért éppen most* kéredeznek be római területre ezek a törzsek, ha tényleg a hun igát rázták le és elfutott zsarnokaiktól nincs már miért tartaniok?! Bizony furcsán néz ki az a *helaritas Ubertatis votiva*, ha tovább olvassuk (Get. 265-7), hogy kik a többiek, akik így tettek. Ezek ugyanis: *Hernac*, Attila legifjabb fia,¹ szomszédságába meg a *sadagarii* hun népe jön alá és szkír töredékekkel; *Emnetzur* és *Ultzindur* Attila családjából, *azután egyéb hunok szarmatákkal stb.* és még sok más hun csoport, akik *passim proruentes tunc se in Romaniam dederunt.* Ezekén kívül még más, rüg és gót rajoknak a keleti Illyricumba való településéről számol be Jordanes,² aki itt kivételesen elsőrangú forrásértékű, maga is ezen menekülő rajok egyikéből származván. Így tehát a megvert hunok és a hozzájuk hű germánok alkotják ezt az egész kivándorolt társaságot, ahová maga Jordanes sorozza be – ügyetlen csalással – a keleti gótokat; ez utóbbiaknak tehát *szintén vereséget kellett valahol szenvedniök.* A gót író kirívó takargatási szándéka bizonyítja ezt akkor is, ha felfedjük, hogy az általa leírt fönti statusquo nem az Attila halála utáni harcokkal ért nyugvópontra és hogy a hunok általános menekülése a Duna mögé, csak több mint 10 év múlva, a szabírok rohama miatt következett be. Ugyanis a 460-as években Hernákat még együtt találjuk Dengezikkal a folyamtól északra; adatunk hiteles, Priskos tekintélyén nyugszik.³

Talán meglepő lesz némelyek előtt, hogy a mi gótjaink nemcsak hogy a gepidák oldalán nem küzdöttek a Nedaónál végződött háborúban, hanem – a hunokkal sem. Priskostól tudjuk ezt is, aki szerint a gótok nemhogy szövetséget kötöttek volna a hunokkal, de éppen ezidőtájt megfogadták, hogy velük fegyvertársi viszonyra sohasem lépnek.⁴ E látszólag

¹ Ő és mások *Scythia minor-loa* telepszene; ez nem a Dunától északra fekvő terület, hanem – amint a szövegből világosan kitűnik – az ilyenüv diokleciánusi provincia. – V. ö. R. E. II. A., I. köt., 946. old.

² C. Diculescu, *Die Gépiden* 1. (1923), 62 és köv. 11. is felismerte már, hogy e népek közt kell a veszteseket keresnünk, de a gótokat kiveszi közülök. Különben nem érthetők vele egyet; nem látta főleg azt, hogy itt Jordanes 2 népmozgalmat kever össze; v. ö. alább.

³ Priskos, frg. 36 (FHG. IV., 107. 1. = Exe. de leg. frg. 18, 587. és köv. 1.), ahol már egy barbár néppel vivandó sürgős háborúról is szó van. A hunok akkori kényszerhelyzetére igen jellemző még Prisk. frg. 38 (FHG. IV., 108. 1. = Exe. de leg. frg. 20, 588. 1.), ahol már Dengezik is be akar telepedni a római birodalomba.

* Priskos, frg. 21. Exe- de leg. I. de Boor, 589. 1. = FHG. I7., frg. 39.. 108. 1.; a Kr. u. 467-ben történt dolgokról): *χαίπερ τς αεί ποτέ τοίς Ονννοίς τον Γότ&ων γηνοvs ασπόνδουv διάμείναντοδ, χαί εκ προγόνων την αυτών άποφρηγείν όμαιχιμταν όμοσαμένων, εφ' ά και, όρκων πατρίων..... χαταφρονείν.*

bonyolult tényállásnak igen egyszerű magyarázata van: az, hogy mikor e vihar elkapta a Magyarország földjén lakó népeket, akkor ők még az Erdélyt övező hegykoszorútól keletre laktak. Nem is lett volna alkalmuk előbb földünkön gyökeret verni, mert a hunok első rohama egy-kettőre maga mögött hagyta őket a délorosz síkságon és akiknek sikerült akkor elmenekülni előlük, vagy később megszabadulni uralmuk alól, azoknak messze-messze el kell szaladniuk a bosszúállás elől, – mint azt a Kadagaisus-féle néparadat számtalan nyugatra törő néptöredékénél tapasztalhattuk legvilágosabban. Ha pedig eddig sokan ellenkező véleményen voltak, annak nem szilárd forrásadatok, csak félremagyarázott szövegrészek voltak okozói.¹

Még egy látszólagos ellenmondást kell kiküszöbölnünk: ha egyik párton sem harcoltak Nedaónál a gótok, hogy és hol szenvedhették azt a vereséget, amit történetírójuk oly nagyon leplezget? Bá kell itt jönnünk, hogy nem egy csata, nem is egy hadjárat, hanem egymásból fakadó háborúk keserves sorozata volt csak a hun nagyhatalom porbadöntője. E félelmetes népmozgalmak befolyására a zavaros Jordanes helyett Prosper krónikájának rövid feljegyzése dérit kevés, de határozott fényt:³ *Attila in sedibus suis mortuo magna primum inter filios ipsius certamina de optinendo regno exorta sunt, deinde aliquot gentium, quae Chunis parebant defectus secuti causas et occasiones bellis dederunt, quibus ferocissimi populi mutuis incursibus conter erentur.* A lavinát megindító *aliquot génies* élén, amint már láttuk, a gepidák állottak. Szövetségeseik valamivel később a boliai harcokban³ a rúgok és szkírek zöme, meg a szvév-kvádok; ezek azok, akikkel együtt Nedao után urai maradnak a helyzetnek, mert földrajzi elhelyezkedésük is mutatja, hogy ők az első koalíció tagjai. (Lényegében, vagy legalább is jórésztében nem más az, mint a *herulisch-rugische Völkergruppe* amely a következő két évtized alatt állandóan táplálta emberanyaggal a nyugat-római hadsereget, melyben Odovakar alatt döntő befolyásra emelkedve kis időre Itália ura lett.) Ezek elől futnak el tehát a hun királyfiak a Fekete-tenger mellékre, (Jord. Get. 263) felzaklatva helyükről az osztrigótokat. Mindez nehéz és hosszas harcokkal járt, amelyek Kr. u. 455 végén még nem érhetek véget; mert Avitus, az új nyugati császár nem szállhatta volna meg harc nélkül Pannoniát, ha már a gótok itt lettek volna.⁵ De nemsokára, valószínűleg 456-ban bevonulhattak utóbbiak is, mert nincs okunk kétségbevonni, hogy még (a 457 elején elhalt) Marcianus keleti császár szankcionálhatta új foglalásukat, bevéve őket a *foederati* sorába. Hogy nem a ravennai udvarhoz fordultak szövetségkötésért, hanem Bizánchoz, annak nem Itália zavaros viszonyai voltak oka, sem Marcianus tekintélyének legitim alapja, hanem, hogy Konstantinápolyból tudtak nekik évente adót küldeni nehéz aranyban, amonnan meg nem.

¹ Merobandes, Pan I. félreértett helyéről v. ö. L. Schmidt, *Gesch. d. deutschen stamme* I. (1910), 125. 1. Theophanes rosszul magyarázott idevágó sorairól 1. Hadtört. Közlem. 1925, 28. 1., 132. sz. jegyz. Athaulf gótjainak törzsi kilétééről 1. u. o., 10. 1., 53. jegyz. alatti fejtegetéseimet.

² Prosper 1370, ad a. 453. = Mommsen, *Chron. min.* I., 482. 1.

³ Jord. Get. 277-8.

⁴ Pallmann, *Gesch. d. Völkerw.* II. 17. I. és 128. 1.

⁵ Sidon Ap. Carm. VII. 589. – Theophanes ad. 5977. (ed de Boor L., 131. 1.) is arra vall, hogy a keleti gótok 453 után bizonyos ideig még le vannak kötve; először Attila fiai uralkodnak a gótokon, – úgymond – *azután* Valamer.

Az a kérdés most, hogy Pannónia mely részeit szállotta még a három gót vezér; ezt is elő kell vennünk, bármily sokszor is feszegették már. Jordanes (Get. 268) a következőképpen szól erről: *nam Valamer intra Scarniungam et Aqua nigra fluvios, Thiudimer iuxta lacum Pelsois, Vidimer inter utrosque manebant.* Ami a *Pelso lacus-t* illeti, ez kétségtelenül a Balaton tava; de a két folyónév megfejtését illetőleg nagyon szétágaznak a vélemények. Alig van oly folyó az antik Pannónia területén, amelyet etimologizálással vagy enélkül meg nem próbáltak volna ezekkel azonosítani.³ Újabban, – L. Schmidttel az élen³ Tomascsek magyarázatát szokták elfogadni, aki így ír az *Aqua nigra-vól*:⁴ „Gemeint ist der schwarze oder Raben fluss, ahd. Hrapa (Ann. Salisb. a. 796) in volksetymologischer Umdeutung des alten Namens Arrabon”. Melich János szíves szóbeli közlése értelmében azonban az *Arrabo* névnek *Hrapa* (= *Rába*) átképzése .szláv eredetű, tehát Kr. u. ötödik századra vonatkoztatva – *filiius ante patrem*,⁶ De ha nem is a *Hrapa* név fordítása az *Aqua nigra*, annyit mégis tanulhatunk e megfejtési kísérletből, hogy egy barbár névnek latinra ültetése ez; a római kori pannóniai folyónevek között nincsen ilyen, tehát ez keletkezésének kézenfekvő magyarázata.

További találgatások helyett szilárdabb talajra vezethetnek talán a történelem többi feljegyzései. Általánosságban véve azon kezdjük, hogy e kor keleti germánjait mindig odavonzotta az impérium szomszédjában beidegződött ösztönös hajlandóságuk, ahol legtöbb kulturelemet (ezzel együtt legtöbb megművelt földet, stb.) találtak, tehát ez esetben a déli, majd nyugati kerületekre. Rátérve a rendelkezésünkre álló forrásokra, éppen azt igazolhatjuk legkönnyebben, hogy nem a Lajta és Rába a *Valamer-ék* két folyója és hogy e kettő közén testvérei sem laktak. Tanunk igen értékes, a viszonyokat legjobban ismerő *Eugippius*, aki azt mondja, hogy a gótok *Pannónia inferior-ból* jönnek⁶ a Bécs környékével szemben tanyázó rúgiak ellen. Mit jelent ez? A Traianus-féle *superior-inferior* felosztás emléke rég elmosódott már ekkor, s így csak maga *Eugippius*, világosíthat fel róla, hogy mit ért e földrajzi megjelölés alatt. Ezt meg is teszi szerzőnk, még pedig szerencsére éppen akkor, amikor ugyancsak Bécs környékéről ír, Severinusról szólván:⁷ *quem constat . . . ad Norici Ripensis oppida, Pannóniáé superiori vicina venisse.* Teljesen világos ebből az, hogy a Lajta és Rába köze nála éppen antithesise (*superior P.*) a gótok lakóhelyének (*inferior P.J.* Kiegészíti ezt még

¹ Ezzel elesnek a Theoderich születési évéhez fűzött régebbi kombinációk. (Wietersheim-Dahn II. 322. 1. és Dalin Könige d. Germ. If. 63. 1.)

³ A régebb magyar irodalom megtalálható: Ortway T., Magyarország .régí vízrajza II., 195.1. – Kiemeljük ebből: Pray, Annales vet. Hunorum etc. (1761) 178. 1.; Salamon F. „Századok” 1882, 2. és köv. 11. – A külföldi irodalomból megemlíthetjük még: F. Dann Könige d. Germ. II. 258 -9. 1. Hodgkin, Italy and her invaders III, 14. 1. Wietersheim-Dahn. II. 321.1. Haupt Ztschr. LV.44. – Wégh K. „Századok”, 1905, 941.1.

³ L. Schmidt, Gesch. d. d. St. I. (1910) 126 és köv. 11.

⁴ R. E. s. v.

⁵ Éppen ily erőltetett a biztosan germán *Scarniunga* azonosítása a *Saritzá-val* Dahnnál vagy a *Sárvíz-zel* Salamonnál. – Érdekes Pallmann (Gesch. d. Völkerw. II. 1864), aki historiae teljesen tisztán látta, hogy a gótok déli Pannóniában laktak (o c, 50. 1.), de nyelvészetileg a régebbieket követvén, következtelenül a Lajtára gondolt a fenti folyót illetőleg (o. c, 49 1., 3. jegyz.)

⁶ Eug. Vita S. Sever, c. V., 1.: . . . *Rugorum rex. . . habens Gothos ex inferiore Pannónia vehementer infestos.*

⁷ U. ott., Epist. Eugipii, § 10.

szerzőnknek a rúgi királyt szorongató keleti gótokról való elbeszélése.¹ T. i. mikor *Flaccitheus* Szent-Szeverin segítségével elkerüli portyázó ellenei kelepcéjét, úgy elmennek ezek a vidékéről is, hogy haláláig nyugton él tőlük, – tehát egyáltalában nem szomszédai.

Másfelől meg nehézség nélkül kimutathatjuk, hogy a Dráva-Száva köze gót megszállás alatt volt. Jordanes meg is mondja, – legalább is körülírva: *quia Dalmatia [Suaviae² vicina erat] nec a Pannoniae fines multum distabat, praesertim ubi tunc Gothi residebant.* Csakis így érthetjük meg továbbá, hogy a gótok megtagadhatják a rúg királynak, hogy Itáliába vonulhasson; mert ha nem tartották volna kezükben az odavezető utakat, engedély nélkül is kikerülték volna őket az odafelé igyekvők. Ez magyarázza azt is, hogy³ az ifjú Theoderich saját területéhez csatolja a szarmatáktól elvett Belgrádot, amelynek így szomszédjában kellett feküdnie. Felhozhatná mégis ez ellen valaki, hogy hát a szkírek⁴ miért Valamer támadják meg először? De ez a délkeletről felnyomult nép legkönnyebben a Duna-Tisza közén, a szarmaták helyére húzódnak, akik a hunok miatt már régebben délebbre szorultak és így lett a kvád-szvébek szomszédja; így tehát a szkírek dolga is fedi felfogásunkat. – Ugyancsak igazolja ezt az események közül még Attila fiainak két expedíciója a keleti gótok ellen. Első támadásuk nemsokára a nagy összeomlás után következik, a Fekete-tenger északi partvidékéről, a Dnyeper mellől, ahová vissza is futnak megveretve.⁶ Természetes, hogy a legjobb és legbátorosabb utón, a Duna mellett jöttek és nem körülkeringve a gepidák miatt a Kárpátokat,⁶ ugyanerre követte őket a *Sirmium* melletti *Bassiana* felől betorkolló második roham. Mivel pedig mind a kétszer Valamer gótjaiba botlik először a hun királyfiak hada, újra csak a Dráva-Száva közén érjük ezeket. Főhelyüknek *Sirmium*nak kellett lennie, amiért a gepidák csak elvonulásuk után kaparinthatják meg maguknak e jelentős várost. Theoderichnek egy rendeletéből különben hitelesen tudjuk, hogy ez tényleg így volt,⁷ ahol is a meghódított *Sirmium*ba küldött *Colosseus comes*-hez ekképpen szól: *Proinde . . . ad Sirmiensem Pannoniam, quondam sédem Gothorum, proficiscere. . . commissamque tibi provinciám armis protege, iure compone, ut antiquos defensores recipere laeta possit quae se nostris parentibus féliciter pariasse cognoscit.*

Azt hiszem, most már nem kétséges annak a két folyónak kiléte, melyek közén Valamer lakott és most talán jogosabb lesz, ha a térképet elővéve jordanesi nevüket össze próbáljuk egyeztetni a maiakkal. A Drávanak északi, vele majdnem párhuzamos irányú mellékfolyóját úgy hívják, hogy *Feketeviz*,⁸ délről pedig ezzel szemben van egy másik, hasonlóképpen

¹ U. ott., c. V. – Hogy itt nem a gótoknak Pannóniából való végleges eltávozásáról van szó, azt már Tillemont is látta (*Hist. des emp.* VI., 642. 1. [ed. Paris.])

² Itt nem a szvébek országa, hanem *Savia* tartomány értendő, noha Jordanes összetéveszti a kettőt. V. ö. Mommsen, *Jord. kiadásának bevezetésében.*

³ *Jord. Get.* 282.

⁴ *Jord. Get.* 275. sq. – Bachmann, *Arch. f. öst. Gesch.* 61. (1880) 201. és 213.1., valamint L. Schmidt, (i. m. 132. 1. 2. sz. jegyzet) éppen Valamer lakhelyének téves meghatározásából következtetik, hogy a szkírek az Ipoly és Vág közt laktak.

⁵ *Jord. Get.* 262.

⁶ Megint Valamer letelepedése helyének téves elképzelése ösztönzi arra L. Schmidtet, hogy a March völgyén vezesse be őket.

⁷ *Cassiod. Var.* III. 23.

⁸ Okleveleinkben ugyan nem találok nyomát e névnek a régi időkben, de ez inkább véletlen műve lehet, mert ez elnevezések nem szoktak újak lenni. – V. ö. Ortway. A pécsi egyházmegye alapítása stb. (1890) 55. 1.

a Drávához simuló folyásirányú, melyet ma *Karasicá-nak* neveznek. *Karasicá-nak* hívják még a Dunának a Drávához legközelebbi jobbparti mellékfolyóját is Baranyában. Mindkettőnél csak újabb hozzátétel a szláv végzet, mert a XIII. században még *Karaso*, *Karasu* a nevük.¹ Már a nagy intuícióval dolgozó Salamon Ferencnek feltűnt, hogy *Karasu* törökül van és *fekete vizet* jelent. Észrevételének jelentősége akkor domborodik ki csak igazán, ha meggondoljuk, hogy a XIII. században az oszmán törökség még messze van innen és így más, régebbi rokonfajú néptől kell származnia e névnek. Szerencsére éppen legújabbán avatott nyelvész vizsgálta meg e kérdést, még pedig Melich János, aki beigazolta, hogy e szó csakis a bolgár-törököktől való átvétel lehet a magyarban.² De mi, – azt hiszem – még tovább mehetünk és a bolgár-törököt nem adományozónak, hanem csak közvetítőnek tekintjük ez esetben.

Fentebb leszegeztük, hogy az *Aqua nigra*, melyet ide délre kell helyeznünk, valami barbár nyelvből való fordítás. Íme itt van *Karaso*, hitem szerint ugyanaz a folyó, melyet latinul említ Jordanes. De az ő korában még csak egyetlen török nép járt itt, akitől származhatott e név: ez a hun. A történeti források³ bizonyítják, hogy a hunok huzamosan tartózkodtak itt és messziről jöven, ellenségesen és idegenül, legkönnyebben osztogathattak új neveket. Jól tudjuk Priskostól, hogy a gótok ismerték nyelvüket és így születhetett a fenti fordítás; az avarok, bolgárok és esetleg a magyarságai bejött török elemek pedig biztosíthatták a *Karasu* folytonosságát.⁴ Nem változtatna a dolog lényegén, ha a hunok esetleg magát a Drávát hívták volna így és utánuk a *Dravus* név visszatérvén jogaiba, a másik a mellékágakra szorult; ez azonban csak feltevés. Mivel pedig *Valamer* Szláviában székelt, a *Scarniunga* a Száva körül keresendő.

¹ L. Ortvy, Magyarország régi vízrajza II., 416. 1. Smiciklas, Cod. dipl. III. 322. és 323. 1.; VII. 224., 231., 234., 236. 1.; X. 549., 551. 1.; XI. 130 1.

² Melich J. A. M. Nyelvtud. kézik. I. 6. (A honfoglalás kori Magyarország) 25-30 1. E helyütt is megköszönöm M. J. szíves nyelvészeti útmutatásait.

³ L. Hadtört. Közl. 1924 1-80. 1. dolgozatomat.

⁴ Érdekes, h. a baranyamegyei *Karaso-t Feketevíz-nek* is hívják. L. Ortvy, M. orsz. régi vízrajza, II. 416.1. Melich J., id. h. – Bizonyára lesznek, akik túlmerésznek ítélik a fenti következtetések láncát. De gondoljunk arra, hogy a tört. adatok kétségtelenül Délpannoniában jelölik ki e két folyó helyét, ahol csakis egyetlen számbajövő folyópár van; a többi pedig szinte önként kínálkozó, jól indokolható összekapcsolás.